

דף קלה

'חזיא לכהנא רבה' — רשב"ם פירש לאו דוקא. ויש מפרשים שאמר קדשתיה על תנאי ולא נתקיים התנאי [וכאשר כנסתיה לא בעלתי כדי שאמחול על התנאי. או מדובר בארוסה], והרי אינה זקוקה ליבם כי הקדושין עקורים מעיקרם (עפ"י רבנו חננאל, ר"י מגאש ורמ"ה).

והרמב"ן והר"ן הקשו על כך מדוע נאמן, הלא זה למפרע ואין לו מיגו. ועוד, יהא נאמן לומר למפרע גרשתי במיגו שיכול לומר קדשתיה על תנאי ולא נתקיים.

[וי"ל בדעת הראשונים הנ"ל שרבה נקט דפליגין דיבורא [כלומר פלגינן נאמנותו. וע' קוב"ש], הלכך נאמן לומר תנאי היה ולא נתקיים לענין להבא, לפוטרה מן היבום, שהרי בידו לגרשה עתה. ומתוך כך נאמן אף כלפי כהונה, כיון שכוונתו רק להתירה לשוק ולא אכפת לו אם תינשא לכהן אם לאו, כמוש"כ הראשונים. וא"כ אין להקשות שיהא נאמן לומר גרשתי למפרע במיגו ותנאי, כי אדרבה, בתנאי נאמן משום מגו דגרשתיה.

ולפי"ז מובן מדוע נקטו הפוסקים דפליגין דיבורא. (כן כתב בית שמואל [קנב סק"א] בדעת הרמב"ם וש"ע) — כי לפירושה גם רבה סובר כן (שדרך הרמב"ם לפרש כר"ח. וכן פירש רבו הר"י מגאש. ואף אביי ורבה לא נחלקו אלא מטעם אחר. גם הרמ"ה פסק כן, אלא שמבואר בדבריו שגרס כן בהדיא בגמרא). וזה שלא כדעת המאירי שנראה מפשט לשונו שנקט למסקנא שאין אומרים 'פלגינן' בחד גופא. וכן לפי תירוץ אחד בתוס' (סנהדרין ט:), סתמא דסוגיא (בכתובות יח) נוקטת כן.

ועוד י"ל עפ"י ד' תורי"ד כאן, שאם הוא נאמן על הדבר שעיקר כוונתו להעיד עליו, אף אם אין מאמינים לו לענינים אחרים, אין זה ענין 'פלגינן'. ולפי"ז אין הוכחה שרבה אית ליה פלגינן.

ע' פירושים נוספים בתוס', רשב"א וריטב"א.

'... אלא דקא אמרי לאו אחינו הוא, אימא סיפא, נפלו לו נכסים ממקום אחר יירשו אחיו עמו — הא אמרי ליה לאו אחונא הוא?' — מכאן מדקדק מהר"ם מרוטנבורג שראובן האומר לחברו חייב אני לך מנה והלה אומר אינך חייב לי — פטור ראובן מליתן לו, אעפ"י שיוודע בודאי שהוא חייב. כמו כאן, אעפ"י שאומר ראובן לאחיו אחינו הוא ויש לכם ליטול עמי, הואיל והם אומרים אינו אחינו, ראובן אינו נותן כלום, כאילו מחלו לו (מובא ברא"ש. וכן כתב והוכיח הרי"ד, שלעולם הולכים אחר הודאת המקבל יותר מהודאת הנותן).

מפשטות דבריו נראה שראובן זוכה בכל הנכסים. וכן מפורש בתורי"ד וביד רמ"ה. ואולם באור-זרוע (מובא בהגהות אשר"י) כתוב שלראובן נותנים רק את חלקו, שהרי הוא מודה שאין לו יותר, והשאר יהא מונח עד שיבוא קרוב אחר של המסופק. וכשיבוא אחד ויוכיח שהוא הקרוב ביותר מצד האב [מלבד קורבת אחוה] — ייתן לו. ושמא אף חלקו של ראובן צריך להינתן לו, דלאו כל כמיניה לומר אחי הוא במקום שיש קרובים אחרים בראיה.

(לפי דבריו לכאורה אין להוכיח מכאן לנידון הודאה כנגד הודאה לפטור את המחייב עצמו, אדרבה, יש להשוות לאידך גיסא ולומר שלעולם אנו נוקטים שהודאות שני הצדדים מחייבות [ומחמת הספק יישאר הממון ביד המוחזק, ואפשר שתועיל תפיסה שכנגדו. או כל דאלים גבר]. וכמו כאן, הנכסים שיש עליהם הודאות הדדיות, אינם לא של זה ולא של זה אלא שייכים לצד שלישי.

גם הריטב"א כתב שיינתנו הנכסים ביד שלישי עד שיוודע הדבר, אלא שהוא השוה זאת למה שאמרו (בגטין מ:): האומר כתבתי ונתתי שדה לפלוני והלה מת ובנו אומר לא נתת לאבא — משלשים הפירות. והטעם מבואר שם, משום שאין הבן יודע המציאות לאשורה. והכי נמי י"ל שמא האחיים טועים. אבל בלאו הכי — הנותן אוכל פירות. ולפי"ז י"ל שבעלמא בהודאה כנגד הודאה, תופסים את הודאת המקבל כודאי, וכדברי הרי"ד ומהר"ם).

(ע"ב) 'בעי רבא, שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו? בשבח המגיע לכתפים לא תיבעי לך דכי נפלו לו נכסים ממקום אחר דמי, כי תיבעי לך בשבח שאינו מגיע לכתפים כגון דיקלא ואלים...' — מכאן מביא רבנו תם ראייה לפירושו ב'שבח המגיע לכתפים' האמור בכל מקום — שבח הבא על ידי טירחה ועבודת כתף, להוציא שבח הבא מאליו.

ולרבי אלחנן נראה שאדרבה, מכאן קשה על פירושו, שאם כדבריו מדוע שינה הלשון, שבתחילה אומר 'שבח ששבחו נכסים מאליהם' ולבסוף קורא לו 'שבח שאינו מגיע לכתפים', היה לו לומר כבר בתחילה 'שבח שאינו מגיע לכתפים מהו?' — אלא משמע שגם שבח המגיע לכתפים בכלל שבח ששבחו נכסים מאליהם הוא. ועוד, לפי פירושו מדוע נקט 'דיקלא ואלים ארעא ואסקא שרטון', היה לו לומר כגון פירות הבאים מאליהם? — אלא מכאן יש לסייע לפרוש רש"י בכמה מקומות (וכן פרשו הר"ף והגאונים וש"ר) ש'שבח המגיע לכתפים' היינו פירות המעותדים להיתלש [ולהינשא ולהגיע בכתף], ויש להחשיבם כנכסים שנפלו ממקום אחר, יותר מדקל שנתעבה (עפ"י תוס' לעיל מב: ר"ן).

(התוס' שם הכריחו לפרש [מהסוגיא ב"מ יג] בדעת רש"י, שהכוונה על פירות שאינם גמורים, ועדיין צריכים לקרקע. ואולם ר"י מגאש והר"מ"ה פרשו בסוגיתנו 'שבח המגיע לכתפים' — פירות גמורים שאינם צריכים לקרקע, שלכך נידונים כנכסים שממקום אחר. וצ"ב לפירושו מדוע נקטו 'דקלא ואלים' ולא פירות הצריכים לקרקע. ונראה שגרסתם בגמרא שונה, ולא נסתפקו בדקלא ואלים אלא בפירות שאינם גמורים. וכן היתה הגרסה בספרים שלפני ריטב"א. וכן מפורש בר"ן. וכ"ה בכמה כתבי יד).

'זיכה בה לאחר... דבריו קיימין' — רשב"ם פירש שאמר לפלוני, נכסים הכתובים בשטר זה אני מקנה לך בקבלת השטר שתקבל ממני. ואעפ"י שלא נכתב לשם אותו האיש. ויש חולקים וסוברים שאמירה זו אינה מועילה, כי סוף סוף אין שטר לאחר מיתה (ער"ן). ופירושו שנתן או אמר לאחר, זכה בצוואה זו לפלוני (עפ"י ר"י מגאש ועוד). ויש מפרשים אפילו רק נתנה ביד אדם כלשהו [ואפילו לאותם שידם כידו, כגון אשתו], להראותה ולגלותה, וגילה בדעתו שרוצה בקיומה (רא"ה וריטב"א).

'איזה היא דייתקי, כל שכתוב בה דא תהא למיקם ולהיות' — רשב"ם מפרש 'דא תהא למיקם' — צוואה זו תתקיים ותהא אחר מיתתי. ויש מפרשים שעושה סימן ותקוה לחיות, לפי שמזכיר מיתה ואינו רוצה לפתוח פיו לשטן, כאומר המקום יצילני מחולי זה ולא אמות; 'דא תהא למיקם' — מחולי זה — ולהיות. ואם מתי — ינתנו לפלוני...' (ערמב"ן וש"ר, עפ"י גמרא להלן קנג.).

'שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני' — כלומר, קרקע שוה מנה. כי מנה ממש אינו נקנה בשטר. ומדובר במחלק כל נכסיו (עפ"י רשב"א קנב. וכ"כ רש"ש שם עפ"י רשב"ם ורש"י גטין ט:). ולפי מה שכתב הרמ"ה יתכן אף במטלטלין, כי עיקר דעתו שיחול הקנין מכח אמירתו ולא מכח השטר. עוד אפשר לפרש 'תנו מנה' — שמתחייב מנה ומשעבד עצמו לכך בשטר (מרשימות הגר"ש רוזנבסקי — נדפס בשיעורי גטין ט).

'אין כותבין ונותנין...' — ואם תאמר מדוע לא נאמר דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו לענין הקנאת השטר גופא? — כתב רשב"ם (קנב). שלא תקנו כן אלא בשכיב מרע המצוה לתת ממון ממש

ולא שטר שאין גופו ממון. ויש לבאר על דרך שכתב הר"ן (בגטין יג.) שלא תקנו חכמים קנין 'מעמד שלשתן' להקנות שטר. וטעמו של דבר מתבאר עפ"י דברי הר"ן עצמו (מובא בשטמ"ק לעיל עז:). שמסירת השטר מן המוכר לקונה, איננה הקנתה הנייר גרידא, אלא יש בה ענין נוסף של מסירת כח השטר ותוכנו, ולכן דרכי קניני השטר שונים משאר קניני חפצים (ע"ש). ומאותו טעם יש לומר שלא תקנו 'מעמד שלשתן' בשטר. וכן 'מתנת שכיב מרע' — כי אין די בהקנתה השטר בתורת חפץ כשאר חפצים (עפ"י שיעורי ר' שמואל — גטין ט: וראה עוד המתקת דברים בספר בית ישי סא, ג — על מעמד שלשתן בהקנתה שטרות). ואמנם, הרשב"ם מדבר באופן שבשעת צוואתו השטר עדיין אינו בעולם, שהרי אמר 'כתבו ותנו', ויש לומר שרק באופן זה אין ממש במתנתו. [ואע"פ שכתב הגרעק"א שכל שהדבר בא לעולם קודם מותו — קנה, כאילו אמירתו נמשכת והולכת עד שמת, יש להוכיח מדברי הרשב"ם שאינו סובר כן. ע' במובא להלן קמז], אבל אם היה השטר בעולם בשעה שצוה — אפשר שחלה מתנתו. וכן מפורשת דעת הריטב"א (בגטין יג.). ואולם בקצות החשן (קכה סק"ה) נקט (עפ"י רשב"ם) שלא תקנו כלל 'מתנת שכיב מרע' לענין שטרות (עפ"י שיעורי ר' שמואל — גטין יג.).

יצוין שבר"י מגאש כאן מתבאר שרק משום שהכתיבה נעשית לאחר מיתה לא קנה, אבל אילו יאמר בפירוש כתבו ותנו מחיים — דבריו ככתובים וכמסורים דמי. וכן דעת הרמ"ה. [ולכאורה יש לדייק כן מלשון הרשב"ם קנב. ד"ה אין כותבין ונותנים].

'מאי תיבדק? כי אתא רב דימי אמר: דייתיקי מבטלת דייתיקי. שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת, רואין אם כמיפה את כחו כותבין...' — רשב"ם מפרש שרב דימי אמר שתי הלכות, והאחרונה היא זו השייכת לענינו. ויש מפרשים ש'תיבדק' שאמר רבי יוחנן היינו לראות אם קדמה לה דייתיקי אחרת, כי אז אין חשש בכתיבה זו שמא לא גמר להקנות אלא בשטר, לפי שיש לנו לומר שלכך אמר כתבו, כדי להוות ראיה [מהתאריך הכתוב בשטר] שזוהי הצוואה האחרונה, ולא משום שגמר להקנות בשטר דוקא. משא"כ אם לא קדמה לה צוואה אחרת — חוששים שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר ואין שטר לאחר מיתה (עפ"י ר"י מגאש; יד רמה).

דף קלו

'מהיום ולאחר מיתה גט ואינו גט... התם מספקא לן אי תנאה הוי אי חזרה הוי' — ואין זה ענין למחלוקת 'תפוס לשון ראשון / אחרון' — ששם מדובר בשני דיבורים הסותרים זה את זה ואי אפשר לשניהם לחול, אבל כאן אם תנאי הוא, הלא יש לתפוס את שתי הלשונות גם יחד לדברי הכל. ואם חזרה היא, הלא יכול לחזור בו ואי אפשר לתפוס לשון ראשון (עפ"י רמב"ן; רשב"ם לעיל קכט:).

'מכר הבן בחיי האב ומת הבן בחיי האב — אמר רבי יוחנן: לא קנה לוקח... קנין פירות כקנין הגוף דמי' — פירש ר"י הלוי בן מגאש: לא כקנין הגוף ממש, שהרי אמרנו לעיל שהקנה האב לבן 'גוף מהיום' ופירות לאחר מיתה, אלא לענין קנין הפירות בלבד הוא שנחשב שהגוף קנוי לאב, דהיינו 'גוף לפירותיו'. [וכגון המקנה לחברו 'דקל לפירותיו', ודאי אם מכר הלוקח את הגוף לאחרים לא עשה כלום, שהרי אין לו קנין בדקל אלא לענין הפירות].

- מתנה (וע' גם בצוואתו לבניו, הובאה בספר נחלת יעקב). ואולם אין כן דעת שאר הפוסקים (ע' באור הלכה שם).
- ולפי תירוץ אחד בתוס' (ועוד תירוץ במאירי), אם אין יכול להקדיש כלל, אפילו לא לזמן מסוים [כגון במתנה על מנת להחזיר] — אינה מתנה.
- ויש סוברים שרק לענין מודר הנאה נאמר כלל זה, שאם אין יכול להקדיש אסור למודר להנות ממנו, אבל מתנה היא לשאר דברים (ע' במאירי ועוד).
- ב. פסק הרשב"ש (בתשובה תסח [וע"ש קלו], הובאה בפ"ת יו"ד קכ סקט"ו) אודות כלים שלא הוטבלו, אין ליתנם לנכרי על מנת שישאלם לנותן בחזרה, שניכר הדבר שהערמה היא ואין זו מתנה. ולא כן פסקו השו"ע והרמ"א (ביו"ד קכ, טז).
- ג. אם כשנתן המתנה לא אמר שנותן לו כדי שהמודר יהנה ממנו אלא נתן בסתם, והלך המקבל ומכר או הקדיש וגם נתן לאותו שמודר הנאה — אין חשש בדבר, שהרי משל המקבל הוא נהנה ולא מנכסי הנותן (וכמעשה דיונתן בן עזיאל, לפירוש התוס' וש"ר. ונראה לכאן שאף אם לא הקדיש ומכר אלא נתן הכל למודר, שפיר דמי — כל שלא ניכר שנתנה לו רק בשביל זה. אלא שרבי יונתן הקדיש ומכר תחילה כדי לפרסם הדבר ששלו היא, או כדי לראות שאין הלה מערער, לודא שאין כאן הערמה, ע' ברשב"ם ובריטב"א).

דפים קלד — קלה

ר"ז. מה דין הנאמנות באופנים דלהלן?

- א. האומר זה בני.
- ב. זה אחי. (מה הדין לענין ירושה כשישנם אחים נוספים המתכחשים לו או מסופקים? מה הדין כשמת זה שהועד עליו? ומה הדין לענין יבום כשאין ידוע שיש לו אח ואומר שיש לו?)
- ג. אין לי אחים.
- ד. גרשתי את אשתי.
- ה. אדם המעיד דבר, ואי אפשר להאמינו בכל דבריו אלא במקצתם — האם מחלקים דיבורו ומקבלים חלק ממה שאמר?
- א. תנן: האומר 'זה בני' — נאמן. ופרשו בגמרא בין ליורשו בין לפטור אשתו מן היבום (ומן החליצה. מפרשים), ואפילו מוחזק לנו שיש לו אח — נאמן לפוטרה, מתוך שיכול לפוטרה מן היבום על ידי נתינת גט.
- א. לדעת רשב"ם ותוס' ורבנו יונה, אין נאמן לומר 'זה בני' אלא לענין נכסים שבידו ליתן לו, אבל לא כלפי נכסים שנפלו לו כשהוא גוסס.
- והר"מ מרוטנבורג (מובא ברא"ש), הרשב"א הרא"ה הריטב"א והמאירי חולקים, וכן נראית דעת הרי"ד. וכן משמע מדברי הרמב"ם (נחלות ד, א, ב, יד ובאו"ש. וכ"ה בשו"ע רעז, יב; טור ורמ"א רעט, א עפ"י הרא"ש. אלא שבתשובת הרא"ש (פב, א) מבואר שדוקא לרבי יהודה נאמן לגמרי, אבל לרבנן אינו נאמן אלא לנכסים שבידו, ומתורת מגו).
- ב. רשב"ם כתב 'מוחזק לנו באחים' — חזקה בעלמא בלא עדים. והרי"ד השיגו, כי אפילו ודאי יש לו אחים — נאמן לומר שיש לו בנים לפטור את אשתו. (וכן כתב המאירי. גם רעק"א תמה על הרשב"ם, ממה שהשוו בגמרא לאומר גרשתי את אשתי, והתם איכא עדים שהיתה אשתו. ע"ש).

ג. לפי דעה אחת (רבי נתן — בקדושין סד, ע"ש ברשב"א; חזו"א אה"ע קטז), אם מוחזק לנו שיש לו אה — אין נאמן לומר יש לי בנים.

ד. יש אומרים שבשעת מיתה אינו נאמן לפוטרה מיבום כאשר מוחזק שיש לו אחים, כי שמא אין בו כח ליתן לה גט באותה שעה, ושוב אין לומר 'מה לי לשקר' (ע' שני תירוצים בתוס' קדושין סד, ובתורי"ד שם).

[ואולם אם באותה שעה שהעיד אין ידוע שיש לו אחים ורק לאחר מכן נודע זאת, יש אומרים כיון שבשעתו היה נאמן, שהרי דבריו לא התנגדו לחזקה, הלכך נאמן לגמרי ואינה חוזרת ונאסרת (עפ"י ריטב"א ורא"ש)].

ואולם כשיש אפשרות לגרשה, אפילו רק על ידי טורח גדול ועמל רב, כגון שצריך לילך למדינה מרוחקת ומנותקת — נחשב 'בידו' (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ג סוס"י כט, ע"ש).

ה. אף על פי שאם היה נותן גט היתה אסורה לכהן, עתה שאנו מאמינים לו לפוטרה מן היבום, מותרת להנשא בין לישראל בין לכהן. [ואין זה 'מגו לחצי טענה' — כי לא אכפת לו עתה אם לא תינשא לכהן, ואינו בא אלא לפוטרה מן היבום, ואילו היה משקר היה לו לגרשה כדי שלא תזקק ליבום. וצ"ע ממה שאמרו שלענין נכסים שנפלו לו כשהוא גוסס אין 'בידו', והלא בסתמא אין עיקר כוונתו לנכסים אלו. וע"ע תוס' כתובות סוף דף כה, וצ"ע. וע"ע בחדושי בית מאיר] (רמב"ן ועוד. וע"ע ברמב"ן לעיל לג ובגתיה"מ רעט סק"ג).

ויש סוברים שאסורה לכהן (עפ"י ריא"ז. וכ"כ בקצוה"ח (קכו) בדעת רשב"ם. אבל בקובץ שעורים (ח"ב ג, יג) תמה וכתב שברשב"ם מוכח כהרמב"ן).

ו. אין חילוק אם אומר 'זה בני' או אומר 'יש לי בנים' סתם — הרי אשתו מותרת לינשא לכל (ראשונים). ואולם ב"ש לי בנים אין שייך כלל דין 'יכיר', שהרי אינו מכיר שום בן, ונאמנותו רק משום 'בידו'. עפ"י קובץ שעורים אות תנו, ע"ש).

ז. יש להסתפק באדם שאינו רשאי לגרש את אשתו בעל כרחו, כגון מוציא שם רע — האם נאמן לומר יש לי בנים (ע' משנה למלך יבום ג. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג כט).

ב. שנינו במשנה: 'זה אחי' — אינו נאמן. ופרשו בגמרא ששאר האחים אינם יודעים אם הוא אחיהם אם לאו, הלכך אין נאמן זה להורישו עם אחיו בנכסי האב, אלא יטול עמו בחלקו — שהרי הודה שהוא אחיו. [ואפילו למאן דאמר 'ברי ושמא' — ברי עדיף, אם אותו שהועד עליו אינו יודע בעצמו, הרי זה 'ברי על ידי אחר' ואינו מועיל להוציא מהאחים. אביי].

א. נראה שגם אם יכתוב המסופק הרשאה לזה שטוען ברי, אין מועיל להוציא מן האחים, שלא עדיף המורשה מאותו אדם שבא מחמתו והרי הלה אינו אלא ספק (עפ"י רשב"א וריטב"א).

ב. גם ברי על ידי שנים אינו 'ברי' [אלא אם כשרים הם, יבואו ויעידו בפני ב"ד]. וכן לדעת הסוברים שעד אחד מחייב שבועה גם אם התובע 'שמא' — זה דוקא בעד כשר המעיד לפנינו, אבל אם אינו כשר או שאינו נמצא כאן, ברי על ידי אחר הוא ואינו מועיל (רשב"א ועוד).

ג. נפקא מינה בנידון זה לענין שבועת היסת, שאינה באה על טענת הספקות. והוא הדין לברי על ידי אחר (רשב"א).

ויש אומרים שכל שאומר שהוגד לו מפי נאמן, אפילו קרוב שלו — משביעים את הנתבע

היסת, ובלבד שאותו אחד אינו נוגע בעדותו. וכן יש להורות (רמ"א עה, כג עפ"י רי"ף ורמב"ם ותרומת הדשן ועוד. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג עה וח"א ו, ח. וע"ע בשיטמ"ק להלן קלה: ובקוב"ש שם את תעא).

ד. יתכן וברי על ידי אחר אינו מועיל להוציא ממון אפילו אם חזקת הגוף מסייעת ל'ברי' (עתוס' כתובות עו. ד"ה רישא).

אם מת זה המסופק — יחזרו נכסים (או שווים. ע' ביד רמ"ה כמה פרטים) למקומם, כלומר למי שנתנם לו ולא לשאר האחים. היו לו נכסים ממקום אחר — יירשו אחיו עמו, שהרי זה המעיד הודה שאחיהם הוא. שבה ששבחו אותם נכסים על ידי טרחתו — הריהו כנכסים שממקום אחר. אבל כגון דקל שהתעבה או קרקע שהעלתה שרטון והושבחה, נסתפק רבא האם השבחה חוזר עם הנכסים למקומם או שמא יירשו כולם.

א. מפני הספק אין האחים מוציאים השבחה מיד האח המוחזק בגוף קרקע (רמ"ה, רי"ד).
ב. יש גורסים שהספק הוא בפירות שאינם גמורים, שעדיין צריכים לקרקע — להוציא פירות גמורים שודאי כנכסים שנפלו ממקום אחר דמו (עפ"י ר"י מגאש ורמ"ה ועוד).
ג. אם הנכסים עצמם שנתן לו האח המעיד אינם קיימים — ע' ביד רמה חילוקי דינים; טור חו"מ רפ, ח; רמ"א בהגר"א ונתיה"מ שם. וראה בבאור הענין באריכות בספר שערי ישר ה, יא.

מבואר בגמרא שאם היו האחים אומרים לא אחינו הוא — אינם נוטלים כלום.

יש אומרים שהאח המעיד הוא נוטל הכל (רמ"ה ורי"ד. וכן משמע לכאורה ממהר"ם מרוטנבורג). ויש מי שכתב שאינו נוטל אלא חלק אחד, שהרי מודה שאין מגיע לו יותר. והשאר יהא מונח עד שיבא אחד מיורשיו מן האב. ואם יבוא אחד ויוכיח שהוא קרובו מן האב, יש להסתפק האם מוציאים מן המעיד את החלק שנטל, דלאו כל כמיניה לומר אחי הוא במקום שיש קרובים אחרים בראיה (או"י, מובא בהגהות אשרי. וע' גם בריטב"א).

א. אמרו בתוספתא (ח, כ. מובא בראשונים): שנים שהיו באים ממדינת הים, אפילו משאם ומתנם מאכלם ומשקם כאחד — מת אחד מהם אין חברו יורשו. אם היה נוהג בו משום אחוה — יורשו.

ב. מבואר מהמשנה שהאומר 'זה אחי' ואין מי שמכחישו, נאמן המעיד לירש את הספק. ואין צורך בעדים אלא כשיש יורשים אחרים והוא בא להוציא מהם, אבל לא כשאין שום יורש אחר (קובץ שעורים. ולפי"ז יש להעמיד התוספתא הנ"ל כשיש יורשים אחרים).

לענין יבום, האומר שיש לו אחים אינו נאמן לאסור את אשתו מלהינשא לשוק אם היא בחזקת מותרת, כגון שאין מוחזק לנו לא באחים ולא בבנים. [אבל אם מוחזק לנו באחים — הריהי בחזקת איסור, ואף ללא דבריו אין מתירים אותה. רשב"ם, עפ"י קדושין סד. וערשב"א שם; ריטב"א ושיטמ"ק כאן; שו"ת מהרי"ט פב; אחיעזר ח"ג ט, ב; כט; עונג יום טוב סט (ד"ה ובעיקר, ואילך); קפ].

אין חילוק בין אם אומר זאת קודם שנשא או אחר כך, כל שלא הוחזק באותו מקום שיש לו אחים — אינו נאמן לאסרה (שו"ת הרדב"ז ח"ו ב'פז).
אמר בשעת קדושין כך ובשעת מיתה חזר בו — נתבאר בקדושין סד.

ג. מי שמת בלא בנים ואמר בשעת מותו אין לי אחים — מבואר בסוגיא שאף על פי שמוחזק כאן שאין לו אחים, אם יש קול בעיר (קול שהחזק בבית דין. ערמב"ן רשב"א ועוד) שישנם עדים במדינת הים שיוודעים שיש לו אחים — חוששים לשמועה זו וצריך להמתין לעדים. כן אמר אב"י וכן הורה רבא לרב נתן בר אמי, דלא כרב יוסף.

א. אין מבואר בסוגיא כשאין קול על קיומם של עדים, אבל מוחזק שיש לו אחים, האם נאמן לומר כנגד החזקה. ולפי אוקימתא דאב"י (בקדושין סד), לרבי נאמן ב'מיגו' שיכול ליתן לה גט. ואולם אין אוקימתא זו קיימת למסקנא (עפ"י רשב"א קדושין שם). ונחלקו הראשונים בדין זה להלכה (ער"ן קדושין שם; ר"ה; קצות החשן ונתיבות המשפט רעט, א).

ב. אמרו בגמרא שבשבויה אין לחוש לקול היוצא שיש עדים במקום אחר שנשמאת — שבשבויה הקלו. רשב"ם מפרש שאיסור שבויה לכהן איסור קל הוא יותר מאיסור אשת איש שבמיתה, הלכך לענין יבום יש לנו להעמידה בחזקת אשת איש שהיתה לה בחיי הבעל ואינה מותרת לינשא. והרמב"ן מפרש (עפ"י גרסת ספרים ישנים והר"ף. וכן פרשו הר"ד והר"ן) משום ששבוייה מנבלת עצמה כלפי שוביה ומדאורייתא מעמידים אותה בחזקת התר לבעלה, הלכך אין לנו לחוש לעדי טומאה, אבל אשת איש שמת בעלה עומדת בחזקת איסור לשוק מהתורה עד שיתברר שאינה זקוקה ליבום. [אבל בדאורייתא בין איסור לאו לאיסור כרת, אין לחלק. ואפשר שלרשב"ם אב"י סובר לחלק ביניהם — ע' חדושי הגר"ד בנגיס ח"א כא. וערמב"ם נחלות זג, אג"מ אה"ע ח"א קמט]. וערמב"ם ושיטמ"ק; אחיעזר ועו"ט הנ"ל.

ד. מסרו בשם שמואל [כהסבר רב יוסף]: בעל שאמר גרשתי את אשתי — נאמן, הואיל ובידו לגרשה. והקשו בגמרא סתירה בדברים שנמסרו בשם רבי יוחנן, ותרצו שאינו נאמן אלא אלהבא (כגון שאומר גרשתי עתה, או בסתם. רשב"ם), אבל לא למפרע (שאם אומר גרשתי לפני חדש ימים והיא זינתה באותו חדש — חייבת, שהרי היא בחזקת אשת איש) — שהרי אין בידו לגרשה למפרע. ונחלקו רב מארי ורב זביד באומר גרשתי מלפני זמן, האם מחלקים דבריו והריהו נאמן אלהבא, או כיון שאינו נאמן למפרע אין נאמן אף כלפי הנפקותות שמכאן ולהבא.

אם ידוע לנו שלא גירשה עתה, אעפ"י שבידו מעתה לגרשה — מבואר בתוס' בגטין (כז): שאינו נאמן [שאי אפשר לנו לפלג דבריו ולהאמינו במה שאומר שגרשה (בלא לקבל מה שמוסיף 'לפני חודש') — שהרי ידוע לנו שלא גרשה עתה], ויש חולקים וסוברים שכיון שבידו לגרשה עתה, אנו מאמינים לדבריו שגירשה בעבר, כלפי הנפקותות שלהבא ['פליגין נאמנות'] (ע' שערי ישר ו, יב; שעורי ר' שמואל — ב"מ יח: קוב"ש אות תנז).

ואולם אב"י נקט [דלא כרבה] שלמעשה אין לסמוך על כך להקל (כי שמה נחלקו בדבר האמוראים בדעת רבי יוחנן), וכן הורה רבא לרב נתן בר אמי, לחוש ולא להאמין לבעל שגרש את אשתו אלא צריכה חליצה. א. כן פסק הרמב"ם (גרושין יב, ה), שבעל שאמר גרשתי את אשתי אינו נאמן וחוששים לדבריו, ותהא ספק מגורשת [והשמיט ההלכה שלמפרע אינו נאמן בהחלט. וכן אין מפורש בדבריו אם פלגינן דיבורא. ובבית שמואל (קנב, א) נקט בדעתו דפליגינן. ור' בסמוך]. ואפילו הודתה לדבריו אומרים לו, אם אמת הדבר הרי אתם קיימים — גרשה בפנינו עתה.

ודין דרבנן הוא זה, אבל מדאורייתא נאמן (עפ"י יד רמה. וע' גם בספר זכר יצחק יז ובשו"ת אחיעזר ח"ג כט). ואין חילוק בזה בין קרוב או פסול מחמת עבירה — כי אין נאמנותו מדין עדות (שם כה).

ב. דוקא בכגון זה שיש ריעותא בטענתו, שהרי אם גרשה היה הדבר מתפרסם, וגם אומרים לו איה הגט והעדים (ערשב"ם קלה. ד"ה ואנן; רמב"ן ר"ן ריטב"א ורמ"ה), אבל בלאו הכי, נאמן אדם בדבר שבערוה אפילו כנגד 'אתחזק איסורא' כאשר הדבר בידו עכשיו לעשותו (עפ"י תשובות מיימוניות אישות ג. וע' שב שמעתא ו, א; [בית הלוי ח"ב לו, ד ואילך; עונג יום טוב קנג, טז ד"ה ולכאורה]. יש להעיר שבדברי ר"י מגאש ובמאירי מבואר טעם אחר שאינו נאמן — מפני שהיתה יושבת תחתיו ומחזקת לנו שאשתו היא, לאו כל כמיניה לעקור הנישואין בדבריו. משא"כ בכגון 'זה בני' שמעיד על דבר אחר וממילא היא נפטרת מיבום. ולפי"ז אפילו כשאינן ריעותא בטענתו אינו נאמן כאשר עוקר בדבריו מצב מוחזק. ושמה תלוי נידון זה בשני תירוצי הריטב"א ביבמות (קה), האם האיש והאשה נאמנים לומר שחלץ לה כיון שבידם הדבר, או שמא כשם שחשו כאן בגט הוא הדין בחליצה. ושם נראה שאין ריעותא בטענתם, כי אין ידוע כלל לעלמא אם חלצה. ואעפ"כ לפי תירוצו אחר אינם נאמנים — יתכן משום שדבריהם מתנגדים לחזקה. ובשו"ת אחיעזר (ח"ג כט) נקט לעיקר לענין חליצה שנאמנים משום 'בידו'.

ה. כאמור, תלוי הדבר במחלוקת אמוראים, האם פלגינן דיבורא אם לאו. ודוקא באותו גוף, אבל בשני גופים לדברי שניהם פלגינן, וכדברי רבא 'איש פלוני בא על אשתו' — הוא ואחר מצטרפים להורגו, אבל לא להורגה.

א. כתב הרי"ד: לא נחלקו אלא באופן שעל מה שנתכוין להעיד אינו נאמן, כגון כאן שהאשה קלקלה ובא להצילה ואומר גרשתיה משכבר — כיון שעל עיקר עדותו אינו נאמן, אפשר שאין לחלק עדותו ולהאמינו על דבר אחר. אבל באופנים שעל מה שמתכוין להעיד נאמן, אעפ"י שיש בהם ענינים אחרים שאינו נאמן — אין זה בכלל 'פלגינן דיבורא' (ומיושבת בזה קושיית הגרעק"א).

ב. יש מפרשים 'גוף' — דבר, ענין. ולפי זה אפילו באדם אחד, אם הם שני ענינים — פלגינן (עפ"י רא"ה ועוד).

ג. כתב הרמ"ה שלהלכה אנו נוקטים פלגינן דיבורא אפילו בגוף אחד. הלכך אמר גרשתיה אתמול — נאמן אלהבא, ואם תקלקל מעתה — פטורה [אלא שצריכה חליצה מחומרא דרבנן, כאמור]. וכן כתב בית שמואל (קנב סק"א) בדעת הרמב"ם וטשו"ע. ואילו מדברי המאירי נראה שנקט שאין אומרים 'פלגינן' בגוף אחד. וכן לפי תירוצו אחד בתוס' (בסנהדרין ט:), סתם הסוגיא בכתובות (יח) נוקטת שאין פלגינן דיבורא בחד גופא, ולפי תירוץ זה מבואר שהלכה כן (ע' נוב"ק אה"ע עב, בסתירת ההתר השני). ובר"ן מבואר שהדבר ספק להלכה, ולחומרא.

דף קלה

ריח. א. מה בין מתנת שכיב מרע בשטר ('דייתיקי') למתנת בריא?

ב. מי שמת ונמצאת צוואה קשורה על ירכו — מה דינה?

ג. מי שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני, ומת — האם כותבים ונותנים?

ד. האם דייתיקי מבטלת דייתיקי?

א. מתנת שכיב מרע תְּקַפָּה לאחר מיתה (אף על פי שלא כתוב בה 'מהיום'), והיא הנקראת 'דייתיקי' — על שם הכתוב בה: 'דא תהא למיקם ולהיות'. (ותקנת חכמים היא שמועילה לאחר מיתה, כדי שלא תטרף

דעתו עליו. עפ"י רשב"ם). אבל מתנת בריא אינה יכולה לחול אלא מחיים, שאין מתנה לאחר מיתה. הלכך אינה חלה אלא אם כתוב בה 'מהיום' או 'מהיום ולאחר מיתה' [ולרבי יוסי אין צריך 'מהיום' אם כתוב בו זמן, שזמנו של שטר מוכיח עליו, כדלהלן קלו.], שמשמע שהגוף קנוי מהיום והפירות לאחר מיתה. כתב רשב"ם: מתנת בריא שכתוב בה 'מהיום ולאחר מיתה', אי אפשר לחזור ממנה, ליתן הגוף לאדם אחר. ובזה היא שונה ממתנת שכיב מרע. ואולם אם מפרש 'מהיום' אם לא אחזור בי עד לאחר מיתה' — יכול לחזור בו (עתוס' וש"ר. מבואר בראשונים שגם לרבנו תם, ב'מהיום ולאחר מיתה' סתמא, אין יכול לחזור בו [וכמו שבאר הריטב"א להלן קלו. דברי המשנה]. ובתור"ד נקט בדעת ר"ת שיכול לחזור ותמה על כך טובא).

ב. מי שמת ונמצאת דייתיקי קשורה על ירכו — הרי זו אינה כלום (ואפילו זה שנכתבה לו המתנה החזיק בשטר לאחר מיתה — שהרי לא גמר הנותן להקנותו אלא בקבלת השטר ואין שטר לאחר מיתה (רשב"ם). וגם יש לומר הואיל ולא ניתנה מחיים, חזר בו. רבנו גרשום; ר"י מגאש. וע"ע ברשב"א. ואפילו אם גילה בדעתו בודאי שחפץ בקיומה של הדייתיקי, אין מועיל גילוי דעת בדבר. עפ"י תשובת רבנו גרשום, הובאה בשו"ת מהרי"ק צד ד"ה ונחזור, ובסוף התשובה בד"ה ועל אשר).

זיכה בה השכיב-מרע לאדם אחר, בין מן היורשים בין שאינו מן היורשים — דבריו קיימים, שלא גרע מצוואת פיו.

א. יש מפרשים 'זיכה לאחר' — שנתן או אמר לאחר, זכה בצוואה זו לפלוני (ר"י מגאש ועוד. אבל אמר למקבל שיזכה ע"י קבלת השטר אין מועיל, שאין שטר לאחר מיתה. ר"ן). או אפילו רק נתנה ביד אדם כלשהו [ואפילו אשתו או שאר אנשים שידם כידו] להראותה ולגלותה, וגילה בדעתו שרוצה בקיומה (כן פירש הריטב"א בשם מורו).

ורשב"ם פירש שאמר לפלוני: נכסים הכתובים בשטר זה אני מקנה לך בקבלת השטר שתקבל ממני. ואעפ"י שלא נכתב לשם אותו האיש.

ב. כל שכן אם אמר בפיו בשעת מותו שיעשו מה שכתוב בצוואה — הרי דבריו ככתובים וכמסורים (ר"י מגאש).

ג. יש אומרים שאין מועיל שטר כשזיכה ע"י אחר אלא במחלק קרקע ולא במטלטלין (ראב"ד). ויש מצדדים שאפילו מטלטלים (רשב"א. וע' גם יד רמ"ה).

ד. עשו קנין — יש אומרים שמועיל, כי משעת קנין שעבד עצמו אעפ"י שלא הגיע שטר ליד המקבל (רשב"א). ואין כן דעת הרי"ף. וע' יד רמ"ה חילוקי דינים.

ג. בריא שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני, ומת — אין כותבים ונותנים, שכיון שאין דברי הבריא ככתובים וכמסורים, לא גמר להקנותו אלא בשטר, ואין שטר לאחר מיתה.

כתב רשב"ם: בבריא אין כותבים אפילו אמר בלשון יפוי כח. וכן כתב מהרי"ח, אבל הר' ברוך מארץ יון כתב שיפוי כח מועיל אף בבריא (אור זרוע. מובא בהג"א).

שכיב מרע שאמר כתבו ותנו — בודקים; אם אמר לכתוב כדי ליפות את כחו של המקבל, כגון 'אף כתבו וחמתו ותנו לו' — כותבים ונותנים. אבל אם לא ייפה כחו, כגון 'כתבו ותנו' (וכן 'תנו וכתבו'. רשב"ם) — אין כותבים ונותנים, שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר ואין שטר לאחר מיתה (רבי יוחנן. וכן אמר רב יהודה אמר שמואל. וכן הסיקו רבא ורב נחמן להלכה. ערשב"ם. ויש מצדדים שרבי אלעזר חולק וסובר אין כותבים

אפילו במיפה את כחו. (ע' יד רמה). ומפשטות הסוגיא להלן (קנב). ניתן לשמוע כן בדעת רב, שאפילו במיפה את כחו אין כותבים ונותנים אם לא עשה קנין. וכן כתב הרשב"א שם. ואולם הריטב"א כתב [וכ"ג דעת הרמב"ן] שמודה רב לשמואל. וכ"כ שם הרשב"ש מדנפשיה).

מבואר בפירושו ר"י בן מגאש, שאם אמר תנו וכתבו מחיים — דבריו קיימים. רק כשהשטר נכתב לאחר מיתה אין כותבים ונותנים, שכבר זכו היורשים בנכסים. והרמ"ה האריך להוכיח סתם ואמר 'כתבו ותנו' — כותבים ונותנים מחיים (וכן דעת הרמב"ם). ודוקא בשכיב מרע, אבל בבריא — במתנת מטלטלים אין כותבים כלל, ובקרקע כותבים ונותנים מחיים. ואם עשה קנין — אף במטלטלים כותבים ונותנים ואפילו לאחר מיתה. ולדעת הריטב"א אפילו מחיים אין נותנים, שלא תקנו שדבריו ככתובים וכמסורים אלא כשמקנה באמירה, אבל אם בא להקנותה בשטר אינו קונה [וענין דייתיקי אינו אלא שטר מזכרת וראיה], וכיון שמתנת שכ"מ אינה אלא לאחר מיתה, אין שטר לאח"מ.

ד. רב דימי אמר: דייתיקי מבטלת דייתיקי, שכיון שחזר השכיב-מרע וכתב לאחר, הרי חזר בו מהמתנה הראשונה, ושכ"מ יכול לחזור בו ממתנתו (ודוקא בכתיבה ללא זיכוי, וכדלהלן קנב. רשב"ם). [וכן הורה רב נחמן (להלן קנא), דלא כרב ששת. וכן נקטה סתמא דגמרא (קנב): בהחלט]. יש אומרים שאף על פי שהשניה חגורה לו על ירכו, מועילה לבטל צוואה ראשונה, שהרי גלה בדעתו ודי בכך [ר"ן. וכן נראית דעת רשב"ם להלן קנב]. ויש חולקים (ריב"ם ברא"ש ובתוס' שם ד"ה כתב).

וכן נחלקו כשמסר השטר הראשון למקבל, האם דייתיקי אחרת מבטלת אותו (כן הוכיח הריב"ם שם) אם לא — לדברי רב (עפ"י פירוש רשב"ם שם [ומ"מ קי"ל כשמואל שיכול לחזור]. והרי"ד פירש דבריו דוקא בשטר הקנאה ומתנה כגון 'שדי נתונה לך', אבל דייתיקי המשמשת כראיה בעלמא, אין זו אלא מתנת שכיב מרע ויכול לחזור בו).

דף קלו

רי"ט. א. בריא שרוצה שבניו יזכו בנכסיו לאחר מותו ולא ישתעבדו הנכסים לבעלי חובות, וכל עוד הוא חי ישתמש בעצמו בנכסים ויאכל מהם פירות — כיצד הוא עושה?

ב. הכותב נכסיו לבניו לאחר מותו והוא אוכל פירות — מה הדין אם מכרם האב או הבן בחיי האב?

א. הכותב נכסיו לבניו שיוזכו בהם לאחר מותו והוא יאכל פירות עד אז — צריך שיכתוב 'מהיום ולאחר מיתה' [שמשמע הקנאת הגוף מהיום והפירות לאחר מיתה]. דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר: אינו צריך לכתוב 'מהיום' שזמנו של שטר מוכיח עליו. אמר רבה בר אבא אמר רב: הלכה כרבי יוסי.

א. יש מהגאונים שנקטו לחוש לדברי רבי יהודה [כשם שתיקן רב בגטין לאפוקי מרבי יוסי] שאין אומרים זמנו של שטר מוכיח עליו (עפ"י רב נחשון גאון; רבנו חננאל; בה"ג נחלות דף קז). ואין כן דעת הרי"ף והרשב"ם הרמ"ה והרשב"א [ורק בגט אשה תיקן רב, משום חומר איסור ערוה. וע"ע תרומת הדשן סס"י רלב]. וכן נפסק בשלחן ערוך (חו"מ רנח, א). וע' גם בשו"ת מהרי"ק צד ד"ה ועל אשר כתבתי דהלכות גדולות....

ב. אם יש סיבה לומר שהזמן נכתב בגלל צורך מסוים, אין אומרים 'זמנו של שטר מוכיח עליו', כגון שמקנה בשטר 'לאחר שלשים', שלכך כתב הזמן, כדי לידע ממתי למנות שלשים (יד רמה. וע' אבי עזרי גירושין ט, יב בגדר סברת 'זמנו של שטר מוכיח'. וברמ"ה מבואר שהוא מטעם הוכחה. וצ"ע).